Het ‘uitgestorven’ Bretons Spikkeldikkopje na 60 jaar terug in België: recente waarnemingen van *Pyrgus armoricanus* (Lepidoptera: Hesperiidae) in de Gaume

Laurian Parmentier, Jurgen Couckuyt en Sylvain Cuvelier

Samenvatting. Van eind augustus tot begin september 2013 werden in de Gaume (Luxemburg, België) minstens 6 adulten (beide geslachten) van een onverwachte *Pyrgus* soort waargenomen. De vlinders werden ter plaatse visueel gedetermineerd als *Pyrgus armoricanus* (Oberthür, 1910) wat achteraf bevestigd werd aan de hand van een genitalia dissectie van één mannelijk individu. Deze soort heeft in België de status ‘regionaal uitgestorven’ maar de laatste jaren wordt een noordelijke opmars waargenomen in onze buurlanden Frankrijk, Groothertogdom Luxemburg en Duitsland. Beide geslachten werden samen fris waargenomen evenals vrouwtjes met ovipositiegedrag rond hun voedselplant *Potentilla reptans*. Dit wijst op de mogelijke vestiging van een nieuwe populatie Bretons Spikkeldikkopje, 60 jaar nadat de soort voor het laatst in België werd waargenomen als standvlinder.

Résumé. L'Hespéride des potentilles; espèce éteinte, de nouveau présente en Belgique après 60 ans d’absence : observations récentes de *P. armoricanus* (Lepidoptera : Hesperiidae) en Gaume

Durant la période fin août - début septembre 2013, au moins 6 adultes (des deux sexes) d'un *Pyrgus* inconnu ont été observés en Gaume (Luxembourg, Belgique). Sur le terrain, les identifications ont conclu qu’il s’agissait de *Pyrgus armoricanus* (Oberthür, 1910), ce qui a été confirmé par l’examen des armatures génitales d’un mâle. L’Hespéride des potentilles a le statut d’espèce éteinte en Belgique. Depuis quelques années, une extension très marquée vers le nord est observée dans les pays voisins : en France, au Grand-Duché de Luxembourg et en Allemagne. Dans le biotope gaumais, nos observations de spécimens frais ainsi qu’un comportement typique de recherche de lieu de ponte des femelles autour d’une plante hôte *Potentilla reptans*, nous permet de croire à l’installation d’une première nouvelle population du papillon après presque 60 années d’absence.

Summary. The ‘extinct’ Oberthür’s Grizzled Skipper back in Belgium after 60 years: recent observations of *Pyrgus armoricanus* (Lepidoptera: Hesperiidae) in the region of the Gaume

From late August to early September 2013 six adults (both sexes) of an unexpected *Pyrgus* species were recorded in the region of the Gaume (Luxemburg, Belgium). They were initially identified as *Pyrgus armoricanus* (Oberthür, 1910) and this was later confirmed by genital dissection of an adult male. This species has the status ‘locally extinct’ in Belgium, but in recent years a northwards expansion has been recorded in the neighboring countries of France, The Grand Duchy of Luxembourg and Germany. Fresh specimens of both sexes were seen flying together, and females were observed displaying an egg laying posture in the vicinity of their food plant, *Potentilla reptans*. Our observations may indicate the first settling population of Oberthür's Grizzled Skipper in Belgium, for over 60 years.

Key words: *Pyrgus armoricanus* – Hesperiidae – Expansion – Locally extinct – Faunistics – Belgium.

Parmentier L.: Kapellestraat 76, B-9870 Zulte, België. laurianparmentier@hotmail.com

Couckuyt J.: Singeldreef 42, B-9160 Lokeren, België. couckuyt.jurgen@telenet.be

Cuvelier S.: Diamantstraat 4, B-8900 Ieper, België. sylvain.cuvelier@pandora.be

Inleiding

Op enkele laatste zomerdagen van eind augustus tot eind september 2013, verkenden drie leden van de V.V.E. Werkgroep Dagvlinders, Laurian Parmentier (LP), Jurgen Couckuyt (JC) en Philippe Van de Velde (PV) enkele valleien in de Gaume (Luxemburg, België). In een vallei, gelegen in de westelijke Gaume, werd op 23 augustus 2013 een onverwachte en snel vliegende *Pyrgus* waargenomen door de eerste twee auteurs. Dit superfrisse mannetje was aan het fourageren in stroken ruig gras met *Potentilla reptans* (Vijfvingerkruid). Vrij snel werd duidelijk dat het geen *Spialia sertorius* (Hoffmansegg, 1804) of *Pyrgus malvae* (Linnaeus, 1758) kon zijn gezien de vliegplaats, late vliegperiode en afmeting. De uiterlijke kenmerken wezen ook niet op *Pyrgus alveus* (Hübner, 1803). Andere soorten met een gelijkaardige habitus hebben een veel vroegere vliegperiode, zoals *Pyrgus serratulae* (Rambur, 1839). *Pyrgus cirsii* (Rambur, 1839) bleef ook nog een mogelijkheid qua vliegperiode maar alles wees in de richting van een waarneming van *Pyrgus armoricanus* (Oberthür, 1910), het Bretons Spikkeldikkopje. Nochtans dateren de laatste Belgische waarnemingen van *P. armoricanus* van ongeveer 60 jaar geleden waardoor dit Dikkopje het statuut van ‘uitgestorven soort’ meekreeg (Fichefet *et al.* 2008, Maes *et al.* 2013). Gezien de onzekere determinatie op basis van uiterlijke kenmerken bleek verder onderzoek nodig (Mestdagh *et al.* 2006). Daarna werden nog extra bezoeken aan de Gaume en andere plaatsen gebracht. Er werden nog verschillende exemplaren *P. armoricanus* waargenomen, maar steeds op dezelfde plaats.

Materiaal en methodes

Vlinders werden met een standaard vlindernet ter plaatse gevangen en in een petrischaal gefotografeerd. Eén mannetje werd meegenomen om de identificatie te bevestigen door dissectie van het genitaalpreparaat.

Resultaten

De waarnemingen i.v.m. *P. armoricanus* worden hier beschreven alsook samengevat in Tabel 1.

1. Veldexcursies in de Gaume tussen 23 augustus en 22 september 2013

Op 23.viii.2013 werd in de westelijke Gaume in een noord-zuid georiënteerde vallei (Fig. 1) een snel vliegende vlinder waargenomen maar hij kon niet worden gevangen voor identificatie. Een tweede exemplaar werd nog dezelfde dag waargenomen. Identificatie ter plaatse wees op een ♂ *P. armoricanus* en om deze bijzondere observatie te kunnen staven werd het exemplaar (Fig. 2a–2b) meegenomen voor dissectie van de genitalia. Daarna werden er nog drie bezoeken gebracht aan het gebied. Bij het eerstvolgende bezoek (28.viii.2013) werden door JC en PV 2♀ waargenomen, waarvan één fris exemplaar (Fig. 3.a–d). Daarna werd op 4.ix.2013 het gebied opnieuw door PL en JC doorzocht waarbij nog 2 adulten, waarvan 1♀, geobserveerd werden. Hiervan konden geen foto's worden genomen. Na contact met J-L. Renneson (JLR), conservator van de "Réserve naturelle Raymond Mayné" te Torgny werd op 22.ix.2013 nog gezamenlijk een laatste bezoek gebracht aan het gebied, zonder nieuwe waarnemingen van de soort.

Fig. 1. Biotoop in een noord-zuid georiënteerde Gaume-vallei met observaties van *P. armaricanus* tussen 23.viii.13 en 22.ix.13. Foto: L. Parmentier.

Tabel 1. Schematisch overzicht van recente *P. armaricanus* waarnemingen per site

Datum	Plaats	Observator(en)	Aantal en geslacht	Opmerkingen
23.viii. 2013	Westelijke Gaume, Luxemburg, België	LP, JC	2: 1 ♂, 1?	Zie Fig. 2.a-b.
28.viii. 2013	Westelijke Gaume, Luxemburg, België	JC, PV	2: 2 ♀	Zie Fig. 3.a-d.
2.ix. 2013	Duinen rond Nieuwpoort, West-Vlaanderen, België	LP	0	Zonnig weer; potentiële waardplanten minimaal aanwezig
4.ix. 2013	Westelijke Gaume, Luxemburg, België	LP, JC	2: 1♀, 1?	Fouragerend & in vlucht, bij zonnig weer
4.ix. 2013	Velosnes, Meuse, Frankrijk	LP, JC	?	Vanuit *Potentilla reptans* opvliegende vlinder met typische *Pyrgus*-vlucht
22.ix. 2013	Westelijke Gaume, Luxemburg, België	LP, JC, PV, JLR	0	Bewolkt weer

ISSN 0771-5277

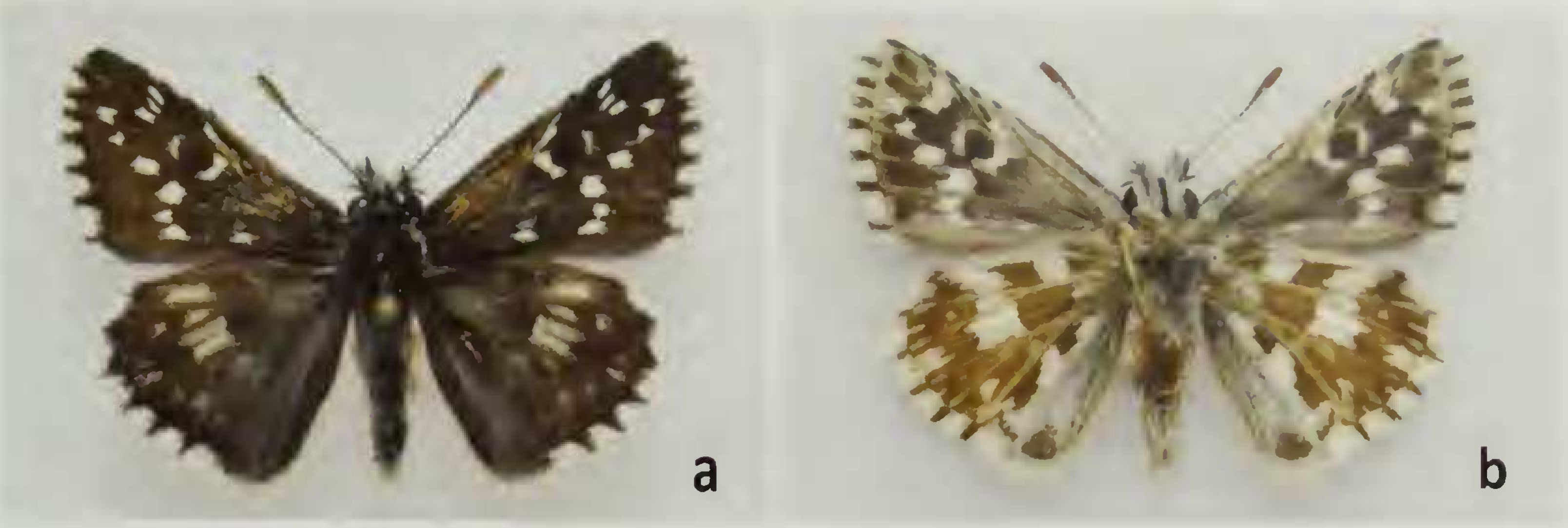

Fig. 2. *P. armoricanus* opnieuw in de Gaume (Luxemburg, België): ♂ gevangen op 23.viii.2013; a. bovenzijde, b. onderzijde. Coll. & Foto's: L. Parmentier.

Fig. 3. *P. armoricanus* opnieuw in de Gaume (Luxemburg, België): 2♀ gevangen op 28.viii.2013; a./c. bovenzijde, b./d. onderzijde. Foto's: J. Couckuyt & P. Van de Velde.

2.Veldexcursie in de grensgebieden Frankrijk – België, begin september 2013

Op 4.ix.2013 werd door PL en JC ook nabij de Belgisch-Franse grens gezocht naar nieuwe vindplaatsen. Twee theoretisch geschikte biotopen in Villécloye en Velosnes werden bezocht. In tegenstelling tot Villécloye werden er in Velosnes mooie aantallen van de waardplant *P. reptans* waargenomen. Vanuit een groep *P. reptans* werd een opvliegende vlinder met typerende *Pyrgus*-vlucht waargenomen door LP, maar identificatie was niet mogelijk.

3. Veldexcursie in de duinen nabij Nieuwpoort, begin september 2013

In het recent boek van Maes *et al.* (2013) wordt melding gemaakt dat *P. armoricanus* ook dicht bij Vlaanderen, in de Franse duinen nabij Dunkerque, voorkomt en op termijn de Vlaamse duinen zou kunnen herkoloniseren. In dit opzicht werd op 2.ix.2013 door PL het gebied bij de Franse Grens (oude kustduinen rond Nieuwpoort) bezocht. Een halve dag intensief observeren ter plaatse leidde niet tot een eerste nieuwe waarneming van *P. armoricanus* in Vlaanderen.

4. Genitaal preparaat

De genitaalstructuren (Fig. 4) wijzen op een ♂ *P. armoricanus*. In vergelijking met de meest gelijkende soort, *P. alveus*, zijn de valven minder breed. De cuillier is slanker en de distale rand vormt geen volledige halve cirkel. De style is slanker en de antistyle is duidelijk langer en met typisch voorwaarts gerichte apex (Higgins 1975).

Fig. 4. Genitalia van ♂ *P. armoricanus*, 23.vii.13, Gaume, België (Fig. 1) Genit. Prep. L. Parmentier/2013-02.

Discussie

1. Historische verspreiding van *P. armoricanus* in België en nieuwe waarnemingen in 2013

Vroeger werd *P. armoricanus* in alle landsdelen van België waargenomen in twee generaties, tussen mei en september (Bink 1992). De laatste waarnemingen gaan al terug tot halfweg de 20ste eeuw, waarbij 56 exemplaren gemeld worden in de duingebieden vanaf De Panne tot in Heist-aan-Zee. De laatste melding van *P. armoricanus* in Vlaanderen dateert van 30 juni 1952, met 15 exemplaren geobserveerd in Oostduinkerke (Cuvelier *et al.* 2007). In Wallonië werd deze soort voor het laatst gezien rond Tellin in 1956 (Fichefet *et al.* 2008). Hoewel de voedselplant (ganzerik-soorten) vrij algemeen in heel België voorkomt (Waarnemingen.be 2013) kwam de vlinder dus slechts op een beperkt aantal plaatsen als standvlinder voor. Deze nieuwe waarnemingen van *P. armoricanus* in de Gaume vallen dus op te vatten als natuurlijke herintroducties in een historisch, gekend verspreidingsgebied.

Gezien de nieuwe observaties in de Gaume werd de vermelding in Maes *et al.* (2013) ook onderzocht, namelijk dat de dichtstbijzijnde populaties *P. armoricanus* uit Dunkerque (Nord, Frankrijk) op termijn de Vlaamse duinen kunnen herkoloniseren. Onderzoek in de duinen rond Nieuwpoort (PL) en navraag rond het voorkomen van bestaande Noord-Franse populaties bij Bart Bollengier en de GON Flandre Maritime (pers. comm. met SC), konden dit echter niet bevestigen. In Noordwest-Frankrijk, departement Nord-Pas de Calais, werd deze soort voor het laatst gezien in l'Avesnois door D. Malaquin op 25.viii.1981 (François 2003, Haubreux 2011). De recente verspreiding van *P. armoricanus* in Frankrijk, met afwezigheid in het hele departement Nord wordt echter bevestigd in een recente uitgave over de Hesperiidae in Frankrijk (Charles *et al.* 2013). Na persoonlijk contact door SC met D. Maes werd duidelijk dat de info in Maes *et al.* (2013) op een niet geverifieerde, ongeschreven bron berust. Er is geen recente evidentie die de aanwezigheid van *P. armoricanus* in Dunkerque kan staven.

2. Noordwaartse opmars van *P. armoricanus* sedert 2003

Recente observaties van *P. armoricanus* in onze buurlanden, buiten het gekende verspreidingsgebied, duiden op een natuurlijke noordwaartse opmars van de soort door zwervende individuen. Zo wordt sedert 2003 in Saarland (Duitsland) een flinke uitbreiding van het areaal gemeld (Ulrich 2006). Daarnaast is *P. armoricanus* de laatste jaren ook in het Groothertogdom Luxemburg aan een flinke opmars bezig. De soort kwam er voorheen niet voor en werd in 2006 voor het eerst opgemerkt in Wellenstein (Mestdagh *et al.* 2011). De jaren erna werden nog meerdere vindplaatsen vermeld maar het gaat steeds om lage aantallen en belangrijk hierbij is de melding van geregelde observaties in éénzelfde biotoop doorheen het seizoen: "...cette persistance locale au cours de la saison suggèrent l'existence d'une population reproductrice." (Mestdagh *et al.* 2011). Deze opmars komt logischerwijze via Frankrijk, vanwaar er dichtbij gelegen populaties gekend zijn (J.L. Renneson pers. comm.). Zeer recent (september 2013) werd de soort

ISSN 0771-5277

ook in Twente (Overijsel, Nederland) dicht bij de Duitse grens waargenomen (De Vlinderstichting 2013). De soort is niet gekend in Nederland als standvlinder en het zou gaan om de 2de waarneming ooit.

Het blijft wel opmerkelijk dat de nieuwe vindplaats in België en de dichtstbijzijnde gekende populatie te Waldbredimus in het Groothertogdom Luxemburg ongeveer 60 km van elkaar verwijderd liggen. Wanneer de expansie naar België via Frankrijk en het Groothertogdom Luxemburg gebeurde, lijkt dit voor een *Pyrgus* soort een moeilijk te overbruggen afstand. Waarschijnlijk gebeurden er in de periode 2006–2013 meerdere, nog ongekende, intermediair gelegen (her)kolonisaties tussen het Groothertogdom Luxemburg en België. Een belangrijke factor die hier kan meegespeeld hebben, is het ontstaan van verbeterde klimaatcondities ten gevolge van de klimaatopwarming waardoor er nieuwe of historisch gekende biotopen (opnieuw) interessant worden voor *P. armoricanus* om zich er te kunnen vestigen (Mestdagh *et al*. 2011).

Besluit

De waarneming van meerdere, soms frisse exemplaren van de 2de generatie lijkt de belofte in te houden dat het Bretons spikkeldikkopje na 60 jaar afwezigheid opnieuw een standvlinder kan worden in België. Het valt af te wachten of er de komende jaren bijkomende kolonisaties kunnen gebeuren op andere plaatsen in de (westelijke) Gaume en nog meer noordwaarts op andere geschikte biotopen in Wallonië of in Vlaanderen. Indien deze stapstenen zich verder noordwaarts vormen, is het misschien mogelijk dat we in de toekomst ook in Vlaanderen het Bretons Spikkeldikkopje niet meer het statuut 'uitgestorven' hoeven op te kleven.

Dankwoord

Dit artikel kwam tot stand dankzij de hulp van volgende mensen: Philippe Van de Velde (veldexcursies), Boudewijn Maes (genitaalpreparaat), Jean-Luc Renneson en Martin Gascoigne-Pees (revisie résumé en abstract), en Willy De Prins voor de bereidwillige medewerking tot het bekomen van de finale draftversie.

Referenties

Bink F. 1992. *Ecologische atlas van de dagvlinders van Noordwest-Europa*. — Schuyt & Co, Haarlem, 512 p.

Charles J., Xavier M. & Manil L. 2013. *Les Hesperides de France*. — ALF Ed. France, 55 p.

Cuvelier S., Degrande J., Merveillie L., Spruytte S. & Vervaeke J. *Dagvlinders in West-Vlaanderen, Verspreiding en Ecologie 2000–2006*. — Z.W.V.V.K, 144 p.

De Prins W. 2007. – Genitalia van Lepidoptera, prepareren en afbeelden. — *Entomobrochure* **1**, 32 p.

De Vlinderstichting 2013. Actueel nieuws. Nieuws 4 september 2013. Tweede bretons spikkeldikkopje ooit? — http://www.vlinderstichting.nl/actueel.php?id=8&nieuwsid=959

Fichefet V., Barbier Y., Baugnée J.-Y., Dufrêne M., Goffart P., Maes D. & Van Dyck H. 2008. *Papillons de jour de Wallonie* (*1985–2007*). — Publication du Groupe de Travail Papillons de jour Lycaena et du Département de l'Étude du Milieu Naturel et Agricole (SPW/ DGARNE), série "Faune-Flore-Habitats" n°4, Gembloux, 320 pp.

François P. 2003. De Dagvlinders van de Nord Pas-de-Calais (Observaties 2000–2002). — *Bulletin van de Belgische Lepidopterologische Kring* **32**: 46–73.

Higgins L. G. 1975. *The classification of European Butterflies*. — Collins Sons & Co Ltd, London, 320 p.

Maes D., Vanreusel W. & Van Dyck H. 2013. *Dagvlinders in Vlaanderen: Nieuwe kennis voor betere actie*. — Lannoo Campus, Leuven, 544 p.

Mestdagh X., Baltus H., Renneson J.-L., Meyer M., Hoffmann L. & Titeux, N. 2011. Espèces nouvelles et retrouvées chez les papillons de jour au Luxembourg. — *Bulletin de la Société des naturalistes luxembourgeois* **112**: 97–107.

Ulrich R. 2006. Der Mehrbrütige Puzzlefalter *Pyrgus armoricanus* (Oberthür, 1910), die Sensation des heißen Jahres 2003. — *Abhandlungen der Delattinia* **31**: 119–125.

Waarnemingen.be 2013. Waarnemingen afkomstig van Waarnemingen.be, een initiatief van Natuurpunt Studie vzw en de Stichting Natuurinformatie. — http://waarnemingen.be/soort/maps/7255?from=2000-10-24&to=2013-10-31 [laatst geconsulteerd op 19.x.2013].